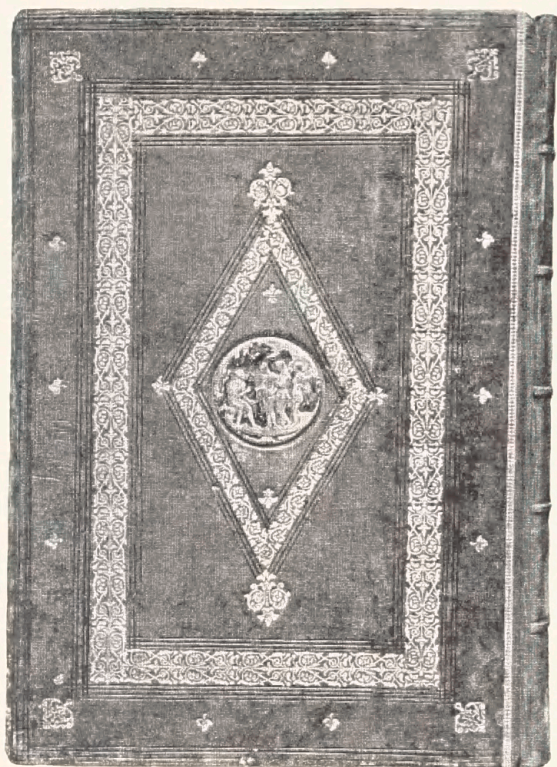

GROLIER, MAHIEU, FARNESE

NYE OPLYSNINGER OM RENÆSSANCENS BOGBINDERKUNST

AF ANKER KYSTER

DER er løbet en Del Vand i Stranden, siden *Carl Elberling* skrev sine klassiske »Breve fra en Bogelsker«. Han gjorde sig ikke til af at vide alt og undskylder sin Mangel i saa Henseende. De italienske og franske Renæssancebinds Historie er siden bleven gennemgransket fra mange Sider, og næsten alle, som i de senere Aar har skrevet om denne Sag, har sat sig op imod den historiske Orden, som var gældende, da Elberling fortalte om Bogfyrsterne Grolier, Maioli og andre. Hovedværket om *Grolier, Leroux de Lincy's* »Recherches sur Jean Grolier« er udkommet i en engelsk Udgave med Tillæg og Rettelser af *R. Portalis*, hvori han anfører en Del Grunde for, at de fleste af Grolier's Bogbind maa være franske og ikke, som man hidtil har antaget, italienske. To andre Forfattere, *Weale* i »Bindings and rubbings of bindings« samt *T. Gottlieb* i »K. K. Hofbibliothek, Bucheinbände« og »Jahrbuch der Einbandkunst« 1928, er af samme Anskuelse, hvilken ligeledes gøres gældende af Baron *Johannes Rudbeck* i »Pro Novitate«. Sidstnævnte Artikel affødte en paa rent kunstneriske Indicier grundet Protest fra Professor *Sigurd Wandel* i »Bogvennen« 1921

Veneziansk Bind med Grolier's Vaaben malt paa Forsnitter.
Formentlig fra før 1515. (Ryggen er ny.)

og et Gensvar fra Rudbeck i »Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen« 1922. Hver af disse udenlandske Bindkyndige anførte Kendetegn og Dokumenter, som sandsynliggjorde Rigtigheden af deres Paastand. I de sidste Par Aar har *E. P. Goldschmidt* udgivet »Gothic and Renaissance bookbindings«, *G. D. Hobson* »Maioli, Canevari and others« og bragt saa gode Beviser frem, at der nu maa kunne fældes Dom i et Par af Sagerne.

Bind fra Milano før 1521. Bogen er til-
egnet Grolier, Titelblad og første Side
illumineret og med hans Vaaben. Bindet
har den karakteristiske italienske Ramme;
de flettede Linjer er en tidlig Form, som
senere i Frankrig udvikler sig til mere
kompliceret Baand- og Fletværk.

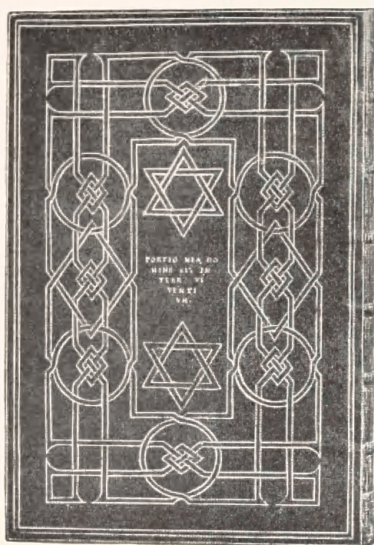

Fransk Grolierbind fra 1530 (Ryggens ny)
med den fra Italien kendte Ramme om et
med franske Stempler udført Midtparti.
Meget nær i Slægt med det Bind, som
findes om *Castigliones Cortegiano* fra 1528
paa det kgl. Bibliotek og er gengivet i
»Bogvennen« 1907.

Uden at specificere de forskellige Forfattere skal her gøres lidt nærmere Rede for deres Iagttagelser og Fund. Man har korrigeret Aarstallene for *Grolier's*, den franske Krigsskatmesters, Ophold i Italien og Frankrig, og det viser sig, at han var i Italien i 1508 og 1513, sidstnævnte Aarstal har han indført i en af sine Bøger, mens han var indesluttet i Kastellet i Milano. Da Belejringen blev ophævet, rejste han til Frankrig, vendte tilbage med Hæren i 1515, blev der med et Par Afbrydelser til 1521 og saa aldrig Italien mere. Han døde i 1565, og i de 44 Aar,

Titelblad af et Psalterium i fire Sprog,
trykt i Genova 1516.

Grolier's Bind til samme Bog, med Be-
nyttelse af Fletværket fra Titelbladet.

han boede i Paris, lod han indbinde de herlige Bind, som har gjort hans Navn berømt.

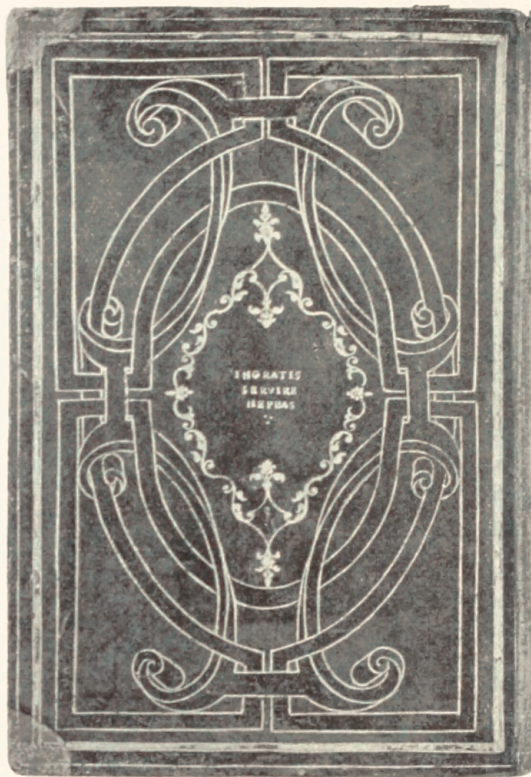
Det er i Trediverne og Fyrernerne, han har anskaffet sig de Bind, som hører til en Gruppe af hans tidligste, og som man hidtil har antaget for at være rent italienske, med Aldiner-agtige Stempler. Deres Stil er imidlertid fremkommet ved et Sammenspil mellem italiensk og fransk; det ene Land har laant fra det andet, og det ser nærmest ud til, at franske Bogbindere har faaet tidlige Impulser, navnlig fra Venedig, men udviklet og gennemarbejdet Stempelformerne til Fuldkommenhed, hvorefter Italienerne har efterlignet dem. Dermed falder den gamle Teori, at han i sin Ungdom var blevet saa forelsket i italiensk

Bogkultur, at han lod sine Bøger fra ovennævnte Tidsrum indbinde i Italien og senere førte Stempler eller endog et helt Bogbinderi med sig til Frankrig. Det lyder ogsaa lidt usandsynligt, at han, bosat i Paris, hvor de dygtigste Haandforyldere fandtes, skulde have ladet sine Bind udføre andetsteds, tilmed i urolige Tider. I tre Bind findes paa Bogens første eller sidste Blad, altsaa ikke paa Forsatsen, skrevet »per monsr Grolier thesorier« eller lignende, og dette maa være Bogbinderens Notits om, hvem der var Bogens Ejermand, et Tilfælde, som kan ske den Dag i Dag. Hvis Grolier selv havde en Husbogbinder, vilde en saadan Tilskrift have været overflødig. I en Bog staar paa Fransk »C'est a Jean Grolier de Lyon«, det er et Eftertryk af Aldus Manutius' »Catull, Tibull, Properz«, og Stemplerne paa Bindet svarer til et Par Bind udførte til Louis XII i Frankrig; deres Oprindelse maa altsaa være fra Paris, selv om muligvis italienske Arbejdere har gjort dem. Det, at han har haft fælles Bogbinder med andre Samlere, bevises endvidere ved to Bind tilhørende et Par tyske Studenter, Damian Pflug og Nic. Ebeleben, med Indskriften »Lutetiae Parisiorum« 1541 og 1542; de er trykte med de samme Stempler som adskillige af Grolier's Bind, der altsaa ogsaa er Pariserbind. (Se »Bogvennen« 1921.)

Grolierbindene i deres simpleste og tidligste Stil med enkle Rammer og Mauresker, trykte med Stempler i fuldt Guld, viser sig, naar man ordner dem gruppevis, at omfatte Bøger trykt i Frankrig og det nordlige Europa, længe efter at Grolier havde forladt Italien. Forsatsbladene er franske og hører til Aarene 1530-40; under enkelte findes Rester af Haandskrifter med fransk Tekst, saaledes paa det kgl. Biblioteks Eksemplar af hans

Et af Grolier's Pariserbind fra c. 1540-50. Stemplerne paa hver Side af Titelfeltet genfindes i de ældste danske — eller muligvis nordtyske — Bind med Guldtryk, udført for det danske Kongehus. (Se »Bogvennen« 1929.)

Et Maiolusbind, Bogen trykt 1532. Baandværket er lig med Grolierbindets paa næste Side.

Saxo, som vi hidtil har antaget for et typisk Venezianer-Bind. Ingen af disse Bind fra Trediverne har den Heftemaade, som brugtes overalt i Italien, og som giver en Ryg med skiftevis svære og smalle ophøjede Bind. Derimod har de 4-6 lige tykke Ophøjninger, saaledes som det var Skik paa franske Værksteder. Dersom disse tidlige Bind i den enkle saakaldte Aldinerstil bevislig er parisiske, maa ogsaa de senere mere rigtsmykkede

Grolierbind om en Bog fra 1544, med samme Baandværk som foregaaende, tilføjet indflettede Ranker.

Grolierbind med sammenflettet, tildels farvet, Baandværk, slyngede Ranker og skraverede Stempler være franske. De er at betragte som en forfinet videre Udformning af den første Gruppes Dekoration, og de følger hovedsagelig den i Paris herskende Stil.

Grolier maa selv have været den drivende Kraft, selv ordnet, hvordan han vilde have disse senere Bind gjort, og haft stor personlig Indflydelse paa de gunstige Resultater. Hans Smag

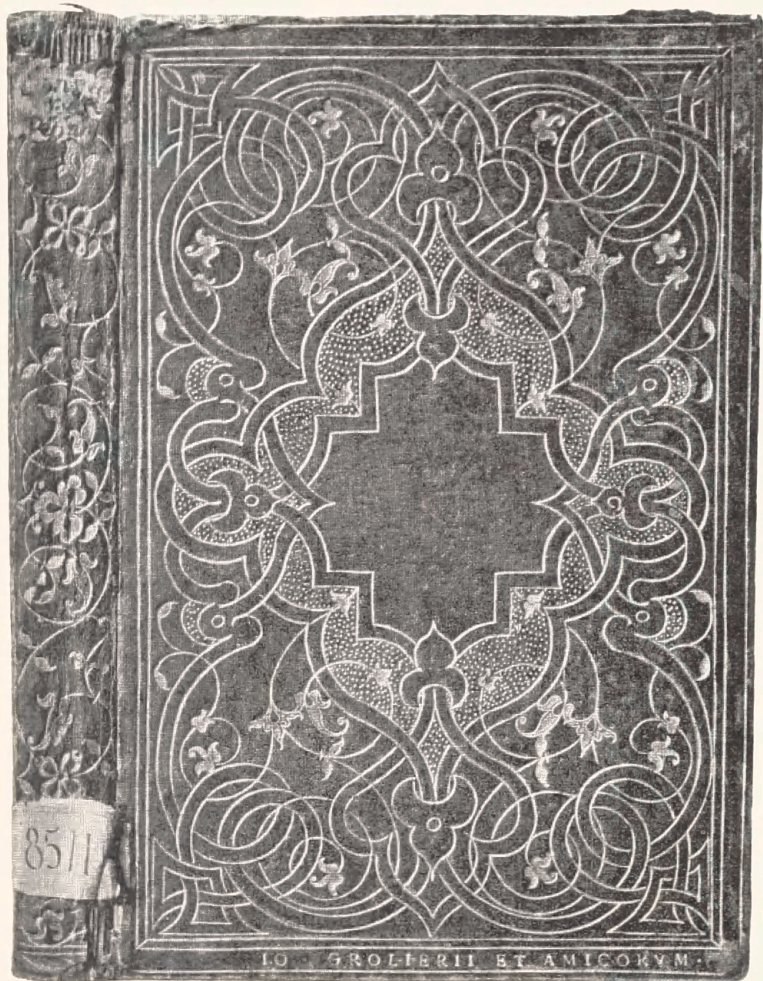

med Hensyn til Farver gik i Retning af brunt og grønligt, yderst sjældent findes et rødligt Bind. Hans Dekoration var brilliant gennemtegnet; man mener at kunne spore *Geoffroy Tory's* Haand i nogle af dem. Som Regel holdt han sig til geometrisk Inddeling og rene Fladeornamenter i højere Grad end hans Ven *Maiolus*, som yndede mere plastiske Former med Baand og Kartucher, som hæver sig fra Fladen og giver Dybde og Perspektiv.

*

Om denne Grolier's Samtidige, som mærkede sine Bind »*Thomasae Maioli et amicorum*«, véd man ikke ret meget, ud over at han ejede de skønne Bind, som bærer denne Inskription. Af Navnets italienske Form har man sluttet, at baade han og Bindene var fra Italien, men det er mere rimeligt, at Navnet blot er den latinske Genitivform af *Maiolus* eller lignende, og det kan forsaavidt godt have været et fransk Navn. Man mener nu at have udfundet hans Identitet, nemlig *Thomas Mahieu*, Catharina af Medici's Sekretær. Hoffet var gennem hende halvt italiensk, saa han var muligvis en Italiener, som har forfransket sit Navn. Han boede i Nordfrankrig mellem 1550 og 1565, kendte Grolier, og hans Bind er i nært Stilslægtskab med Krigsskatmesterens og andre franske Bind fra samme Periode. Man véd ikke, hvor længe han levede, men efter hans Død blev hans Bibliotek opløst og spredt i Frankrig.

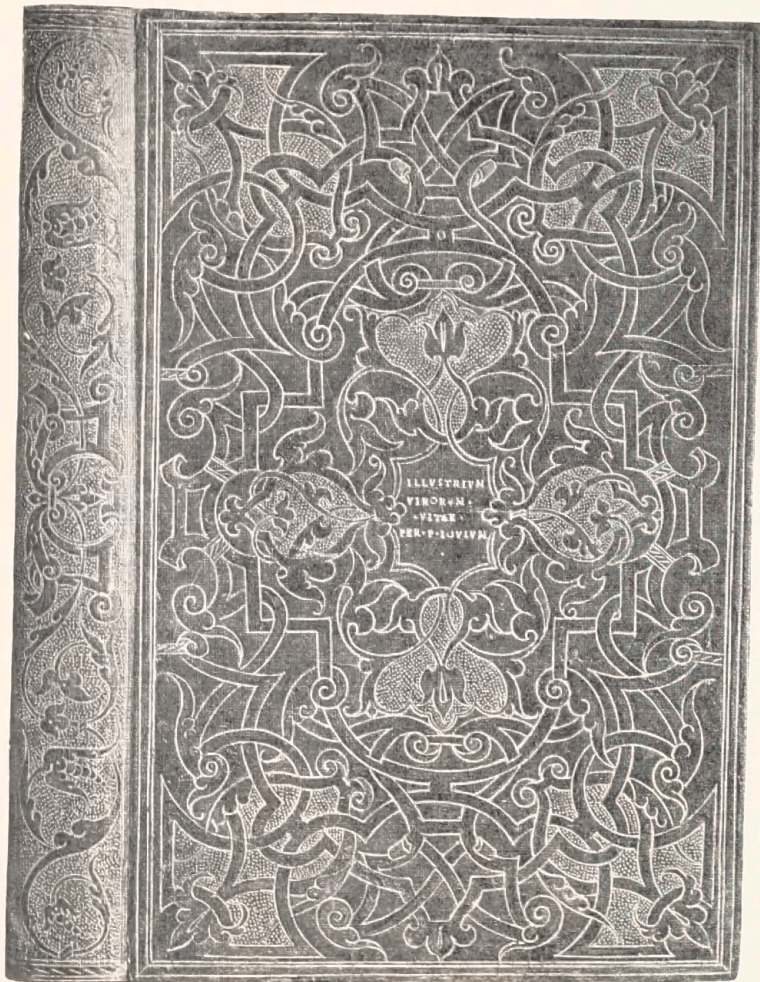
De smaa tekniske Kendemærker, som enkeltvis betyder saa lidt, men tilsammen giver en Beviskæde, som er vanskelig at bryde, skal her kortelig nævnes. Forsatspapiret stammer fra Frankrig og Nederlandene, saavidt man kan bedømme det efter Vandmærkerne. Den 4-5 cm brede Papirstrimmel, som svagt

Grolierbånd fra den sidste Periode af hans Liv, stærkt beslægtet med Maiolus' og Henri II's fra samme Tid.

synlig ligger under Forsatspapiret paa Bindets Inderside langs Falsen og undertiden gaar rundt om Ryggen, er næsten altid skaaret skraat af paa Hjørnerne, som ligger længst borte fra Ryggen, og dette anses for at være et godt Kendetegn paa fransk Værkstedbrug i Modsætning til italiensk, hvor Hjørnerne aldrig klippes bort. Naar man véd, hvordan Skik og Brug, selv i Smaating, er fast indgroet i Haandværkernes Arbejde, forstaar man bedre, hvor værdifuldt dette Skelnemærke er. De fleste af Maiolibundene har glatte Rygge med rigtslyngtet Dekoration, hvilket er mere fransk end italiensk, og kun ét af hans Bind har den karakteristiske italienske Ryg med afvekslende svære og lette ophøjede Tværbaand. Man finder Rester af fransk Haandskrift i dem, og den Slags Makulatur er opstaaet temmelig nær ved det Værksted, hvor det bliver anvendt, det flyttes ikke langt, og det exporteres navnlig ikke. I to af hans Bøger staar skrevet »A Mahieu et a ses amys«, den ene findes i Bibliothèque nationale i Paris, i den anden, som nu er i Lyon, har Grolier tillige skrevet sit sædvanlige Motto.

Dernæst tyder Anbringelsen af Mottoet paa fransk Oprindelse. Et Motto er almindeligt paa franske Bind fra ca. 1550 og et Hundredaar frem i Tiden, medens det sjældent forekommer i Italien, men det vigtigste Vidnesbyrd er den smukke Mening, som er udtrykt saa venskabeligt i »et amicorum«. Selve dens *sentiment* var almindelig i andre Lande, men den Idé at trykke dette Motto udenpaa Bindene er indskrænket til nogle faa Samlere i en kort Periode og i et eneste Land: Frankrig. Ganske vist har en belgisk og en engelsk Samler ogsaa brugt Mottoet, men de hørte begge med til den franske Kreds, som

Et af de rigest dekorerede Maiolusbind, der nu maa betegnes
som fransk Arbejde. Bogen trykt 1551.

til en vis Grad skilte med deres Humanisme og muligvis ogsaa havde den i deres Hjerter. To Bind med samme Indskrift ejedes af en Mand med et saa rent fransk Navn som: *René Thévenin*. Begge Binds Dekoration er typisk for Tiden, hvilket ogsaa er Tilfældet med et Bind, som har tilhørt en vis »*Jo. Chevignardi et amicorum*«. Det lyder jo ogsaa fransk, hele den Kreds, det her drejer sig om, er fransk orienteret.

Kongens Skatmester og Dronningens Sekretær havde fælles Devise og ofte fælles Stempler paa deres Bind, og at de lejlighedsvis endog brugte samme Inddeling af Fladen, kan ses i de Side 118—19 gengivne Bind. Grolier's Bind fra den sidste Snes Aar af hans Liv er franske, det har man aldrig tvivlet om, men Maiolusbindene, som omtrent alle er fra samme Tid, maa efter de mange Lighedspunkter og andre Kriterier at dømmes være af samme Afstamning.

Der har været gisnet paa, hvorvidt Maiolus', eller rettere Mahieu's, Bind ikke var Lyoner-Arbejde, men de veritable Lyoner-Bind, vi kender, viser en tydelig Adskillelse fra amicorum-Bindene, og de sidste er saa rigt prydede, saa fint tegnede og saa dygtigt gjorte, at de i det hele og store snarere synes at være Hovedstads-Arbejde og, naar alt tages i Betragtning, kun kan være udført i »*Lutetiae Parisiorum*«.

*

At derimod de Kamébind med Apollofiguren, som forhen kaldtes Canevari-Bind, er romersk Arbejde, staar fast (se »Aarbog for Bogvenner« 1922). I Artiklen lystes efter deres Ejermand, thi at det ikke var Canevari, hvis Navn falskeligt var heftet paa dem, er ligeledes afgjort. Man er nu endelig naaet til det

Farnesebind — i lang Tid kaldet Canevaribind — om en Bog fra 1542.

Resultat, at det ikke var en Pavelæge, men formodentlig en Pavesøn, nemlig *Pier Luigi Farnese*, som har ejet dem. Faderen blev siden Pave under Navnet *Paul III*, og Sønnen, som var født i 1503, var allerede som ung professionel *Condottiere*, kom ind i den pavelige Hær, da Faderen var valgt, og opholdt sig mest i Rom fra 1537-44. I sidstnævnte Aar gjorde Faderen ham til Hertug af Parma og Piacenza, hvor han regerede og holdt Hof, indtil han blev myrdet i 1547.

Sandsynligheden for, eller ialtfald Muligheden af, at Bindene har tilhørt ham, grunder Hobson bl. a. paa, at han er begyndt at købe Bøgerne i ca. 1536, og at ingen af dem er trykt senere end 1546, Aaret før Pier Luigi's Død. Der findes kun to lignende, ovale og fint udførte Kaméer som Ejermærker paa italienske Bind; deraf har det ene tilhørt *Apollonio Filareto*, som var Farnese's Sekretær, og det andet har tilhørt Farnese's Søn *Alessandro*.

I Sønnens Oval findes, ligesom i Faderens, baade Pegasus og Parnassets Klippe, de ligger altsaa nær op ad hinanden, ligesom de tre Personer stod hverandre ganske nær. Bøgenes Indhold kunde godt passe med Farnese's impulsive Karakter; det var nyudkomne Bøger, der var hverken Manuskripter eller Incunabler deriblandt, og Symboliken og Omskriften i Kaméen var ikke helt forkert for en energisk Hærfører og Hersker i Renæssancetiden, der vilde frem i den Linje, som Devisen angav: »lige og ikke krum«.

*

Det er et ganske omfattende Arbejde, de i Begyndelsen af denne Artikel nævnte sammen med flere andre Forskere har nedlagt i rigt illustrerede Værker og lange Afhandlinger. Vanskelighederne ved at finde Oplysninger i Arkiver og Bibliotekskataloger har ikke været smaa, og Sammenligningen af Bindmaterialet har maattet ske gennem mere eller mindre tydelige Afbildninger eller ved Rundrejse fra Bibliotek til Bibliotek. Den skønne Tanke at samle Materialet til Beskuelse en kort Tid og paa ét Sted realiseres næppe i vor Tid, men man drøfter Muligheden af systematiske Beskrivelser, med ensartede Gengivelser

og Gnidebilleder, efter en bestemt Plan og fordelt paa flere Hænder.

Det ser ejendommeligt — og forresten tillidvækkende — ud, at disse vidtløftige Undersøgelers Resultat skyldes ikke-franske Bogkyndige; Franskmændene, hvem Sagen nærmest angik, holdt sig tilbage og har intet foretaget sig. Men de har dels med Sandsynligheder, dels med Beviser faaet foræret de to berømteste Grupper af Bogbind til Indlemmelse i deres nationale Bogbinderkunst. Denne har altid staaet højt, men nu overskygger den historisk, teknisk og kunstnerisk alle andre Landes. Italien har mistet to gloriøse Navne, men har stadig Æren af at være det Land, i hvilket Frøet blev lagt til den Renæssanceform, der i Frankrig naaede sin rigeste Blomstring.

Filaretobind.